

FRANCIA–MAGYAR KULTURÁLIS KAPCSOLATOK ÉS A PÁRIZSI „MAGYAR INTÉZET” A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

ROMSICS IGNÁC

A keresztény Nyugathoz való kapcsolódás, a magyarnál fejlettebb európai népek kultúrájának megismerése és ötvözése Keletről hozott értékeinkkel az államalapítás kora óta szinte megszakítás nélkül mindig a magyar politikai gondolkodás és kultúrpolitika egyik meghatározó alapelve volt. Nincs a magyar történelemnek olyan évszázada, amikor uralkodóink, politikai és kulturális vezető rétegeink ne törekedtek volna erre, s ne ebben látták volna az ország előrehaladásának egyik fontos és nélkülözhetetlen eszközét. A Nyugat-Európával fenntartott kulturális kapcsolatoknak, s ezek révén Európa nagy szellemi áramlatai befogadásának és feldolgozásának a fontossága még nyilvánvalóbbá vált 1919 után, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, és egy hosszú történelmi kor után Magyarország ismét önálló, független állammá vált. „Még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az – mondotta ezzel kapcsolatban a háború utáni évtized nagy formátumú magyar kultuszminisztere, gróf Klebelsberg Kunó –, ha egyes időszakokban túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzetekre pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben s annak a tévhitnek adják oda magukat, hogy elzárkózottan valami egészen speciálisan nemzetit tudnak kiforrni.” A kor kulturális kormányzata éppen ezért kiemelt feladatnak tartotta, hogy „. . . irodalomban, művészetben és tudományban egyaránt kellő számban álljanak oly férfiak . . . rendelkezésre, kik teljesen európai színvonalon vannak.”¹

A fenti kultúrpolitikai célok elérése érdekében Klebelsberg kidolgozta a külföldi állami ösztöndíjak odaítélésének új rendszerét, valamint felújította és továbbfejlesztette a külföldi magyar intézetek eredendően háború előtti koncepcióját. Elképzelésének lényege az volt, hogy a jelentősebb európai kultúrcentrumokban egy-egy magyar intézetet (Collegium Hungaricum) alapít. Az ösztöndíjas diákoknak és az egyetemet már bevégzett ösztöndíjas kutatóknak egyaránt otthont és munkalehetőséget nyújtva ezek az intézetek egy főiskolai diákothon és egy kutatóközpont funkcióját egyaránt betöltötték volna. Alapvető célkitűzésként szerepelt az intézetek feladatai között a magyar kultúra értékeinek terjesztése, népszerűsítése s a befogadó ország szellemi kincseinek közvetítése Magyarországra.²

Az ország hagyományos kulturális kapcsolatainak és politikai kötődéseinek megfelelően az első magyar intézetek Bécsben és Berlinben jöttek létre 1924-ben. Ugyanebben az időben kezdte meg működését a Római Magyar Történelmi Intézet is, amely 1927-ben új épületbe költözvén 1928-ban magyar intézetté, Collegium Hungaricum má bővült. A zürichi Collegium Hungaricum – sokkal szerényebb keretek között – 1927-ben nyitotta meg kapuit.³

Az osztrák-magyar, olasz-magyar, és német-magyar kapcsolatokhoz viszonyítva az 1920-as évek első kétharmadában a hivatalos *francia-magyar kulturális kapcsolatok* jelentéktelenek voltak. Ennek elsődleges oka a két ország külpolitikájában keresendő Franciaország és kelet-európai szövetségi rendszere, a kisantant éberem őrködtek a háború után kialakított új rend, az új határok fölött. Magyarország legfőbb külpolitikai célja ugyanakkor a revízió, az új határok megváltoztatása volt. A politikai szembenállás a kulturális kapcsolatokra is kihatott. Jól mutatja ezt az a tény, hogy a külföldön tanuló évi 1200-1500 magyar diák közül az 1920-as évek közepéig mindössze egy-két tucat választotta Párizst, illetve Franciaországot. Ugyanebben az időben Bécsben évente 300–500-an, Berlinben pedig 5-600-an tanultak.⁴

Az 1920-as évek utolsó harmadára a politikai szembenállás mérséklődött. Franciaország felismerte, hogy a potenciális német veszéllyel szemben a kisantant mellett Magyarország is

tényező lehet és biztonsági politikájában bizonyos szerepet játszhat. A magyar vezetésben ugyanakkor tudatosult, hogy a Németországtól kapott gazdasági és politikai támogatásért a későbbiekben esetleg az ország függetlenségével kell fizetni, s hogy kisállammá válván csakis a külkapcsolatok sokirányú nyitvatartására és ápolására lehet és kell törekednie. A magyar miniszterelnök, gróf Bethlen István ezzel kapcsolatban 1930-ban így fogalmazott: „Hát maradunk a kultúrában az egyoldalú német orientációban? Hiszen négyszáz éven keresztül német orientációban voltunk, most visszanyertük függetlenségünket és nem vagyunk hozzáláncolva senkihez. Mi igenis érintkezést keresünk és kell keresnünk nemzeti érdekeink céljából az összes nagy nyugati nemzetekkel, mert ha ezt nem tesszük, kiszolgáltatjuk nemzetünket annak, hogy kulturális téren saját zsírjában fullad meg, vagy hogy megint egyoldalú orientációba kerül.”⁵

A francia-magyar kapcsolatok szívélyesebbé és intenzívebbé válása szempontjából nagy jelentőségű volt Bethlen miniszterelnök 1929-es párizsi látogatása, amikor több vezető francia politikussal megbeszéléseket folytatott. Bár a revízió kérdésében nem jött létre közeledés, abban mindkét fél megegyezett, hogy gazdasági és kulturális téren kívánatos az együttműködés magasabb szintre emelése.⁶

A kulturális kapcsolatok megélénkülését a következő években számos új fejlemény jelezte. Az egyik legszembeötlőbb ezek közül a Franciaországban tanuló magyar diákok számának ugrásszerű emelkedése volt (1921/22: 2; 1922/23: 16; 1917/28: 250; 1930/31: 323).⁷ Ezen belül jelentősen nőtt az állami ösztöndíjasok száma is (1925/26: 13; 1927/28: 43; 1929/30: 48). Az ösztöndíjak egynegyedét a francia kormány adományozta, a többi a magyar állam, illetve különböző magyar szervezetek költségvetését terhelte. A Franciaországban, illetve Párizsban tanuló magyar ösztöndíjasok száma ezekben az években lényegesen meghaladta az Angliában, Svájcban vagy az Egyesült Államokban tanulókéét, s megközelítette a berlini, római és bécsi magyar diákok számát.⁸

De számos egyéb jel is a két ország közötti kulturális kapcsolatok élénkülését mutatta. 1929. március 3-án – a háború óta először – francia képzőművészeti kiállítás nyílt Budapesten. A tárlatot – diplomáciai körökben általános meglepetést okozva – a kormányzó nyitotta meg. Az esemény politikai jelentőségéről De Vienne, budapesti francia követ a következőket jelentette: „Az újonnan megnyitott kiállítás alapján konstatálható annak az áramlatnak az ereje és fontossága, amely a magyar közvéleményt – majdnem minden területen, de különösen az irodalomban és a művészetekben – Franciaország felé közelíti.” Hozzátette: „Fontos, hogy ezt a mozgalmat hasznosítsuk, ösztönözzük és fejlesszük.”⁹ Ugyanezen év decemberétől magyar kezdeményezésre francia nyelvű hetilap (Gazette de Hongrie) jelent meg Budapesten.

A lapot 2–3 ezer példányban adták ki. Egyik mecénása a magyar miniszterelnökség, a másik – a francia követ javaslatát elfogadva – a Quai d'Orsay volt.¹⁰ A magyar drámaírók és zeneszerzők egyesületének meghívására 1931-ben a Comédie Française vendégszerepelt a magyar fővárosban – a háború óta ugyancsak először.¹¹ 1932. januárjától francia nyelvű folyóirat jelent meg Budapesten, a Nouvelle Revue de Hongrie. A folyóirat – a később induló New Hungarian Quarterly-hez hasonlóan – elsősorban a magyar irodalom és kultúra külföldi terjesztését és népszerűsítését, valamint az ország gazdasági és politikai helyzetének a megismertetését tekintette feladatának. Ugyanakkor számos francia írótól, politikustól és publicistától is közölt. A folyóirat szerepe, fontossága magyar szempontból – még ha csak néhány száz példányban jelent is meg – alig túlbecsülhető. Szerzői gárdája – Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Keresztury Dezső, Kós Károly, Jancsó Elemér, Vargyas Lajos, Györfly György stb. – önmagáért beszél, miként a két szerkesztő: Ottlik György (igazgató) és Balogh József (ügyvezető főszerkesztő) is. Az első három évfolyam alapján De Vienne követ 1934-ben így jellemezte és ajánlotta a francia kulturális szervek figyelmébe: „Egy olyan francia, mégpedig jó francia nyelven szerkesztett folyóiratról van szó, amelynek egészében véve

sikerült megőriznie objektivitását, amelyből szabályt csinált, s amely a Közép- és Kelet-Európában kiadott ilyen típusú publikációk között valószínűleg a legjobb."¹²

A két ország közötti kulturális kapcsolatok különösen megélnék 1934–35-ben, az olasz–francia közeledés, az ún. *Pacte de Rome időszakában*, amikor közel egy évig úgy látszott, hogy Mussolini mégsem a német-, hanem a francia orientációt fogja választani. A perspektivikus magyar revíziót tekintve ez ugyan baljós előjelnek számított, ám az ország függetlenségét fenyegető német Drang nach Osten megállapítása szempontjából kétségkívül igen kedvező, noha csak átmeneti fejlemény volt. Ez az az időszak, amikor a szervezett magyarországi turizmus egyik legelső jeleként ötven fős magyar túristacsoport érkezik Párizsba, s a csoportot, amely a magyar közélet vezető személyiségeiből áll, a francia főváros vezetői fogadják (1935 nyara).¹³ Amikor nem múlik el hónap, hogy egy-egy francia közéleti személyiség, író, közíró vagy politikus ne tartana előadást valamelyik magyar egyetemi városban. Amikor a budapesti egyetem fennállásának 300. évfordulója alkalmából (1935. szeptember) hét francia tudóst avatnak díszdoktorrá, s a német és olasz kultúra nagyjai közül csak hármat-hármat.¹⁴ Amikor a már működő német és olasz nyelvű gimnázium után a kultuszminisztérium egy francia nyelvű középiskola alapításának a lehetőségét fontolgatja. S amikor végül még a francia-magyar kapcsolatok leginkább neuralgikus kérdésében, a revízió ügyében is bizonyos mértékű közeledés tapasztalható.¹⁵

Az 1920-as évek végén kezdődő, s az 1930-as évek közepéig tartó francia-magyar közeledés egyik legfontosabb kulturális eredménye egy magyar intézet alapjainak a megteremtése volt - Bécs, Berlin, Róma és Zürich után Párizsban. Az ezzel kapcsolatos előzetes tárgyalásokat magyar részről Magyary Zoltán, a VKM egyetemi ügyosztályának vezetője irányította. Magyary 1927–28-as párizsi tárgyalásai alapján két lehetséges megoldás körvonalai rajzolódtak ki. Az egyik lehetőséget az 1923-tól folyamatosan épülő Cité Universitaire létrehozásába való bekapcsolódás jelentette. Ezt a francia kormány és a Cité alapítója, André Honnorat kulturális miniszter is melegen támogatták volna. A Citében építendő magyar ház ellen szólt viszont, hogy a Cité akkori alapszabályai szerint ez - eltérően a többi magyar intézettől - csak egy diákokotthon, kollégium lehetett volna, tudományos és oktatási funkciók nélkül. Akadályt jelentett továbbá az is, hogy a Cité pavilonjait az építető külföldi államok csak örökös használatba kapták meg; a tulajdonjog a párizsi egyetemet illette. A másik megoldást egy arra alkalmas ingatlan (hotel vagy bérház) megvásárlása jelentette volna a Quartier Latin-ben, amelyet a berlini, bécsi és római mintának megfelelően komplex feladatokat ellátó Collegium Hungaricum-ként lehetett volna működtetni.¹⁶

Bár Klebelsberg inkább az utóbbi változattal rokonszenvezett, egyelőre egyik mellett sem kötelezte el magát. Ehelyett – átmeneti jelleggel, a végleges döntésig - 1928-ban felállított egy *Magyar-Francia Egyetemi Tájékoztató Irodát* (Bureau Franco-Hongrois de Renseignements Universitaires). Az iroda 1928 őszén kezdte meg működését a Quartier Latin egyik kis szállodájának (Hotel du Cèdre) két szobájában, a Lacèpede utcában. Az egyik szoba az Iroda igazgatójának és egyszemélyi mindenesének, Müller (Molnos) Lipót irodalomtörténésznek a hivatali helyiségeként, a másik előszobaként, kézikönyvtárként, tanteremként és a magyar ösztöndíjasok munkaszobájaként szolgált. Az Iroda elsődleges feladata a Párizsba érkező vagy már ott tanuló magyar diákok orientálása és segítése volt – főleg tanulmányi szempontból. Ennek jegyében az Iroda ambiciózus fiatal vezetője már az 1928/29-es tanévben több specializált francia tanfolyamot szervezett az ösztöndíjasok nyelvtudásának tökéletesítése céljából. A Magyarország iránt érdeklődő és odautazni kívánó francia egyetemistáknak és újságíróknak ugyanakkor magyar nyelvi kurzusokat indított.¹⁷

A Magyar-Francia Egyetemi Tájékoztató Irodát kezdetben mindenki átmeneti intézménynek, a leendő párizsi Collegium Hungaricum vagy Magyar Ház alapjának tartotta. 1929–1930-ban még úgy látszott, hogy ez így is lesz. A Cité Universitaire vezetése (Fondation Nationale de la Cité Universitaire) 1929-re belátta, hogy a külföldi államok

nagyobb arányú részvételére csak akkor számíthat, ha az alapító államok tulajdonjogát is elismeri. (Az argentin, angol és spanyol ház a húszas és harmincas évek fordulóján már így épült fel.) Lehetővé vált az is, hogy a diákokon kívül egyetemi intézetek is működhessenek a Citében. (Az első ilyen, a Sorbonne Mezőgazdasági Intézete – Institut Agronomique – 1929-ben nyitotta meg kapuit.) A kedvező változások mellett szóltak, hogy a leendő Collegium Hungaricum ne a Quartier Latin-ben, hanem a Cité Universitaire-ben épüljön fel. Müller Lipót és Klebelsberg kiküldöttei, akik 1929 tavaszán részletesen tanulmányozták a Cité építészeti együttesét és távlati terveit, egyaránt ezt javasolták. Elvi szinten ebben állapodott meg 1929 nyarán a két állam miniszterelnöke, Raymond Poincaré és Bethlen is. A terv megvalósulásának pénzügyi akadályai sem voltak. Noha ún. „luxuskiadásaiért” a kultusztárcát a kormány jobb- és baloldali ellenzéke egyre hevesebben támadta, Bethlen támogatásával Klebelsbergnek sikerült biztosítania a szükséges anyagi fedezetet. Az országgyűlés 1929 őszén megszavazta a párizsi Magyar Intézet létesítésére előírányzott 1 millió több mint pengőt. Ez akkor több mint 5 millió francia franknak felelt meg.¹⁸

Ha Klebelsberg siet, s a megszavazott összegből azonnal megveszi a telket és megkezd az építkezést, a párizsi Magyar Intézet ma valószínűleg nem a Bonaparte utcában, hanem a Cité Universitaire-ben székelne, s mintegy 50 magyar diáknak és kutatónak (ennyi lakószobával számoltak) is otthont és munkaszobát biztosítana. Miután nem ezt tette, hanem a konkrét lépéseket 1930-ra halasztotta, nem így történt. Deus ex machinaként szólt közbe ugyanis a gazdasági világválság, illetve ennek hazai jelentkezése. Az államháztartás felduzzadt deficitjének enyhítésére – mint mindig és mindenhol – két lehetőség kínálkozott: az adók megemlése, illetve a költségvetési előirányzatok törlése vagy lefaragása. A Bethlen-kormány mindkét eszközt igénybe vette, s ennek – egyebek mellett – a párizsi Magyar Intézet is áldozatul esett. Maga a terv ugyan nem került véglegesen süllyesztőbe, de Bethlen bukása (1931), Klebelsberg halála (1932), s különösen a harmincas évek közepéig tartó gazdasági depresszió miatt pénzügyi fedezetet megvalósítására sohasem sikerült találni.

A harmincas évek második felében, amikor a gazdasági konjunktúra következtében az államháztartás ismét stabilizálódott, s így bizonyosan pénz is lett volna, viszont *a megváltozott nemzetközi helyzet*, s a magyar kormányok mind egyértelműbben kibontakozó német orientációja akadályozták a terv valóra váltását. A Berlin-Róma tengelyhez (1936) felzárkózó Magyarország külpolitikájával egy komoly párizsi Magyar Intézet fundálása összeegyeztethetetlennek tűnt. Jellemző, hogy az 1935-ös olasz-magyar, s az 1936-os német-magyar kulturális egyezményhez hasonló szerződés kötése Franciaországgal már fel sem vetődött. Mindazoknak, akik az egyoldalú német orientációt károsnak, s a francia–magyar jó viszony fenntartását továbbra is fontosnak tartották, a már meglévő kapcsolatok ápolásával, a már létező intézmények fenntartásával, s legjobb esetben is csak szerény fejlesztésükkel kellett megelégedniük. Egy ilyen szál, egy ilyen intézmény volt a Nouvelle Revue de Hongrie, amely Magyarország 1944-es német megszállásáig változatlan szellemben hónapról-hónapra megjelent, s ilyen volt a Francia–Magyar Egyetemi Tájékoztató Iroda is, amely ha Magyar Intézetté, Collegium Hungaricum má nem vált is, a francia–magyar kapcsolatok fenntartásában és ápolásában 1940-ig kimagasló szerepet töltött be.

Az Iroda 1931 őszeig a Hotel du Cedre két földszinti szobájában, ezt követően pedig 1934-ig a Geoffroy St. Hilaire utca egyik bérházának ötödik emeletén székel. Működési feltételei az átköltözéssel nem javultak, sőt inkább romlottak. Továbbra is két szoba állt rendelkezésre, amelyek együttes alapterülete mindössze 40 m² volt. A gazdasági válság miatt az intézmény költségvetését is csökkentették. Az első két évben a minisztérium még évi 16 ezer pengőt bocsátott Müller rendelkezésére, de 1931/32-től már csak évi 12 ezret. Összehasonlításképpen: ugyanebben az időben a római Collegium Hungaricum évi 163 ezer, a bécsi évi 110 ezer, a berlini pedig évi 102 ezer pengő fölött diszponált.¹⁹

A gazdasági konjunktúra kibontakozását és a költségvetési egyensúly ismételt megteremtését követően az Iroda működési feltételei valamelyest javultak. 1934-ben a Place du Panthéon 13. alatti bérházba költözhetett át, ahol összesen 135 m² alapterületen már öt helyiség állt rendelkezésre. Ezekből egyet előadóteremnek, egyet könyvtárszobának, egyet folyóiratolvasónak, egyet igazgatói irodának, egyet pedig irattárnak rendeztetett be Müller. Az átköltözéssel közel egyidejűleg új nevet kapott az intézmény: 1933-tól Franciaországi Magyar Tanulmányi Központnak (Centre d'Études Hongroises en France) nevezték.²⁰ Néhány év múlva, nem sokkal a háború kitörése előtt még jobb elhelyezést sikerült találni. A Központ 1945 előtt utolsó székhelye a Pierre-Curie utca 18. szám alatti házban volt, ahol kilenc helyiségben rendezkedhetett be.²¹

Az 1933-as névváltoztatást és az 1934-es átköltözést követően az intézmény szerény „személyi fejlesztésre” is lehetőséget kapott. Az igazgató és addigi mindenes, Müller Lipót mellett a Központ állandó munkatársai közé tartoztak ezt követően két irodai és könyvtári feladatokat ellátó technikai dolgozó, valamint tiszteletdíjasként Baráth Tibor történész, a Történettudományok Nemzetközi Bizottságának segédtitkára, és a mindenkor magyar lektorok, 1934–35-ben például Gáldi László és Pödör László, 1939-40-ben pedig Sinor Dénes.²²

Az Iroda, illetve Központ egyik legfontosabb feladata továbbra is a magyar ösztöndíjasok segítése, támogatása volt. A francia nyelvi kurzusok szervezése mellett többek között ezt a célt is szolgálta egy könyvtár és folyóirattár felállítása. Az első három év után, 1931-ben a könyvtár 2800 - főleg magyar és francia nyelvű - kötetből, valamint 30 rendszeresen járó folyóirat és 5 napilap számaiból állt. A könyvek száma 1934-re 6500-ra, 1944-re pedig közel 15 ezerre emelkedett. Kicsit bővült az előfizetett folyóiratok és napilapok köre is (1934-ben 100, illetve 7). Az intézet könyvtárát a magyar diákok eleinte teljesen szabadon használhatták. A könyvtárszobához saját kulccsal rendelkeztek; maguk vezették a kölcsönzési naplót is.²³ Ez a szabad rendszer az Irodából Központtá alakulást követően megszűnt. Diákok többé nem kölcsönözhetek könyvet, s noha a személyzet növekedett, a könyvtár nyitvatartási idejét délután 14 és 17 óra közötti időszakra korlátozták. Igaz viszont, hogy az új olvasótermek nem 8, hanem 40–60 ember egyidejű, kényelmes munkáját tették lehetővé. E változásokat Müller, az igazgató a diákok hanyagságával, a kölcsönzési napló pontatlan vezetésével és néhány könyv eltűnésével magyarázta. A diákok szerint viszont az intézmény „elbürokratizálódása” volt az ok. A magyar diákok mellett természetesen azok a francia egyetemisták is gyakran megfordultak a könyvtárban, akik a különböző kurzusokon magyarul tanultak; továbbá a francia szellemi életnek azok a képviselői is, akik a magyar történelem vagy kultúra iránt érdeklődtek.²⁴

A Központ másik fontos munkaterülete a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatásába való bekapcsolódás, illetve ennek támogatása volt. A háború alatt és a háborút követő években magyar nyelvet és irodalmat Párizsban nem tanítottak. (1913-ig a Faculté des Lettres de l'Université de Paris keretében Kont Ignác adott elő évről évre magyar nyelvet és irodalmat.) Az érdeklődés ismételt feléledésének első jeleként 1927-ben Hankiss János két szemeszterben bevezető előadásokat tartott a magyar irodalom tanulmányozásához a Sorbonne-on. A Sorbonne alkalmi magyar vendégtanárainak érdeklődéssel felkeltő előadásainál is fontosabb volt azonban, hogy a Keleti Élő Nyelvek Főiskolája (École Nationale des Langues Orientales Vivantes) 1931-ben külön *magyar és finnugor tanszéket* szervezett, s Aurelien Sauvageot személyében ennek élére olyan tanárt hívott meg, aki közel egy évtizedes budapesti tartózkodása alatt (1923-tól az Eötvös Kollégium francia tanára volt) nemcsak a magyar nyelvet sajátította el tökéletesen, hanem a magyar kultúrát és szellemi életet is alaposan megismerte. Sauvageot professzor három évfolyamos magyar nyelvi és irodalmi kollégiumot tartott. Ehhez kapcsolódva Müller és a 30-as évek elejétől rendszeresített magyar lektorok irodalmi szövegeket olvastattak és magyaráztak, valamint kiejtési gyakorlatokat

vezettek. Az állandó hallgatók száma tanévenként 15 és 25, évfolyamonként pedig 3 és 10 között váltakozott. Ezek túlnyomó többsége francia volt, de évről-évre akadt közöttük egy-két utódállamokból érkezett magyar is. 1931 és 1958 között összesen 79 magyar diplomát adott ki a „Langso”, amelyből az 1945 előtti másfél évtizedre körülbelül 30–35 eshetett. A Keleti Nyelvek Főiskolája mellett szabadegyetemi jelleggel 1931-től a Société pour la Propagation des Langues Étrangères keretében is folyt magyaroktatás. Ezeket az ugyancsak hároméves, de évfolyamonként csak heti 2-3 órás nyelvi és irodalmi tanfolyamokat előbb Müller, majd a mindenkori magyar lektor tartotta.²⁵

Az első két-három évben kevésbé, a harmincas évek elejétől azonban elég aktív publikációs tevékenységet is kifejtett a Tanulmányi Központ. E tekintetben mindenekelőtt folyóiratáról, a *Revue des Études Hongroises*től kell megemlékezni. A „Revue” eredetileg 1923-ban indult a Magyar Tudományos Akadémia negyedéves francia nyelvű társadalomtudományi orgánumaként. Első öt évfolyama (1923–1927) *Revue des Études Hongroises et Finnoougriennes*, hatodik és hetedik évfolyama (1928–1929) *Revue des Études Hongroises* címen jelent meg. Az első hét évfolyam szerkesztői (Eckhardt Sándor és Baranyai Zoltán) a magyar irodalomtörténet, nyelvészet, történelem és néprajz fontosabb eredményeinek francia nyelvű közvetítését tekintették feladatuknak – különös tekintettel a magyar és a magyarral rokon vagy szomszédos népek nyelvi és kulturális kapcsolataira.²⁶ A gazdasági válság éveiben a folyóirat megjelenése szünetelt, s csak 1933-ban indult újra. Az új sorozat első három évfolyamának (1933–1935) szerkesztői Müller Lipót és Bárczi Géza, az összevontan megjelent 1936–37-es évfolyam szerkesztői Müller és Hankiss János voltak. Az első három évfolyam még a régi címmel, az utolsó kettő *Études Hongroises* címmel jelent meg. A szerkesztőváltás egyben koncepciómódosítást is jelentett. A magyar és a szomszédos, illetve rokon népek kapcsolattörténete mint szerkesztési szempont teljesen háttérbe szorult, s dominánssá a francia–magyar történelmi érintkezések, illetve szellemi kölcsönhatások váltak. Ennek megfelelően a folyóirat munkatársi gárdája is módosult. Az új sorozat szerzői, akiknek közel fele francia volt, túlnyomórészt a francia-magyar kapcsolatok iránt érdeklődő társadalomkutatók közül került ki. A magyar szellemi tudományok eredményeinek francia nyelvű közvetítő orgánumból a folyóirat ily módon egy speciális érdeklődésű francia nyelvű tudományos orgánummá vált. Példányszáma 700 és 1000 között mozgott.²⁷

A folyóirat 1936–37-es összevont évfolyama már jelezte a további megjelenés előtt tornyosuló pénzügyi akadályokat. 1938-ra ezek oly mértékűvé váltak, hogy a lap megjelenése öt évig ismét szünetelt. Tekintve azonban, hogy a pénzügyi támogatás megvonása egybeesett a német orientáció megerősödésével, aligha tévedünk nagyot, ha az anyagi nehézségekre való hivatkozás mögött budapesti politikai megfontolásokat sejtünk. Ezt valószínűsíti az is, hogy egy, az állami költségvetés szempontjából sokkal súlyosabb, de külpolitikailag új helyzetben, 1943-tól reprezentatívabb külsővel és nagyobb terjedelemben – *Revue d'histoire comparée. Études hongroises* címmel – ismét megjelenhetett.

A *Revue des Études Hongroises* szerkesztése és kiadása mellett a Tanulmányi Központ több igen értékes egyedi kiadvány sajtó alá rendezésében is tevékenyen közreműködött. Ezek közül Solymossy Sándor magyar mese- és mondagyűjteményének francia fordítása (*Contes et légendes de Hongrie*)²⁸; Sauvageot professzor politikai szempontból joggal kritikus, de ugyanakkor a magyar nép és kultúra iránti őszinte és mély rokonszenvéről tanúskodó, s így egészében mégis inkább „magyarbarát” országismertető kézikönyve (*Découverte de la Hongrie*);²⁹ valamint a Müller és Hankiss János által válogatott két magyar irodalmi antológia (*Anthologie de la poésie hongroise* és *Anthologie de la prose hongroise*) emelkednek ki. E két utóbbiban természetesen a műkedvelő Bethlen Margit, Somogyvári Gyula, Tormay Cecile, báró Wlasics Gyula és más hivatalosságok is szerepeltek egy-egy „műremekkel”. Az alkotók és művek túlnyomó többségét azonban, akik között nemcsak az egész Nyugat-nemzedék és a

népi irodalom legjobbjai, hanem Kassák Lajos, József Attila, Lesznai Anna és Szép Ernő is megtalálható, egy mai szerkesztő sem hagyhatná el.³⁰

A Tanulmányi Központ tevékenységi területei közül említést érdemelnek végül az általa rendezett előadások, megemlékezések, kiállítások. A két legreprezentatívabbra és legsikeresebbre, Mécs László költői estjeire és a Rákóczi halálának kétszáz éves évfordulójával kapcsolatos emlékünnepekre – aligha véletlenül – egyaránt 1935-ben, a francia-olasz détente (les accords de Rome) időszakában került sor. Méretei okán ezeket a Sorbonne-on, az Institut Catholique-ban és a versailles-i királyi palotában tartották. Kisebb rendezvényeket azonban ezt megelőzően és ezt követően is szervezett a Központ. A magyar művészek, kutatók és tehetségesebb fiatal ösztöndíjasok mellett egy-egy előadás erejéig gyakori vendégei voltak az intézménynek mindazok a francia professzorok, akik a magyar történelem vagy kultúra valamely problémája iránt érdeklődtek. A teljesség igénye nélkül megemlíthető közülük Henri Tronchon, a strasbourg-i egyetem tanára, akit a magyar népdal érdekelt; Louis Villat, a toulousi egyetem professzora, akit a francia forradalom magyarországi hatása foglalkoztatott; Emil Tosi, a lille-i egyetem előadója, aki a középkori francia-magyar kapcsolatokat kutatta; Emil Poupé, a draguignoni múzeum igazgatója, aki Kisfaludy Sándor franciaországi kapcsolatai iránt érdeklődött; Robert Garric, az Institut Catholique tanára, aki magyarországi utazása során szerzett benyomásairól számolt be; Mme Therese Marix, aki Liszt és Balzac kapcsolatáról értekezett; s természetesen a Tharaud testvérek és Sauvageot professzor, akik már-már a Központ állandó külső munkatársainak számítottak.³¹

Összefoglalva az Iroda, illetve a Központ másfél évtizedes működését, megállapíthatjuk, hogy az a szerény keretek ellenére alig túlbecsülhető, eredményes tevékenységet fejtett ki *mind a magyar kultúra franciaországi megismertetése, mind a francia szellemi élet értékeinek és eseményeinek hazai, magyarországi közvetítése terén*. Egy egész fordító-nemzedék képezte itt ki magát, s a magyar tudóstársadalom olyan képviselői kaptak itt fiatalon megtermékenyítő új impulzusokat, mint Zolnai Béla és Eckhardt Sándor, az őstörténész Ligeti Lajos, a pedagógus Várkonyi Hildebrand, a történész-levéltáros Degré Alajos – hogy csak a legismertebbeket említsük.

Ebben a munkában kiemelkedő szerepet játszott személy szerint is Müller Lipót, aki fiatal irodalomtörténészként (eredetileg Béranger Petőfire gyakorolt hatásával foglalkozott)³² került Párizsba, de aki rendelkezett azokkal a képességekkel, hogy az évek során a magyar kultúra valódi franciaországi nagykövetévé váljon. Müller Lipót – eltekintve 1940 nyarától és ősztől, amikor a francia kormányt követve ő is délre költözött és az igazgatói teendőkkel Sinor Dénest, a Keleti Nyelvek Főiskolájának fiatal lektorát bízta meg³³ – 1943-ig állt a Tanulmányi Központ élén. Utóda Lajti István lett, aki addig az Institut International de Coopération Intellectuelle de Paris-ban képviselte Magyarországot.³⁴

A Tanulmányi Központ háború alatti működését nem ismerjük. Erre vonatkozó dokumentumokat eddig sem a magyar, sem a francia levéltárakban nem találtunk. Valószínű azonban, hogy a háború kitörését, s különösen Franciaország német megszállását követően tevékenységi köre összeszűkült és aktivitása mérséklődött. Erre utal, hogy 1939–1940-ben a magyar ösztöndíjasok túlnyomó többsége hazautazott, s újakat a magyar kormány a továbbiakban nem küldött. Működni mindenesetre 1940–1941 után is működött. Erre utal, hogy amikor a vichy-i kormány Aurélien Sauvageot-t a magyar és finnugor tanszék éléről 1941-ben elmozdította, a professzor diákjaival együtt átvonult a Tanulmányi Központba, s 1943-ig ott tartotta előadásait. „A Magyar Intézetnek köszönhető, hogy a magyartanítás nem maradt abba, amikor a vichy-i állam állásomtól megfosztott. A Pierre-Curie utca 18-ban olyan menedéket találtam, ahol nemcsak a tanítást folytathattam, hanem ahová a zaklatások elől is menekülhettem, ha azok nagyon erősek voltak” - emlékezett erre az időszakra Sauvageot professzor 1958-ban, a magyar és finnugor tanszék felállításának 25 éves évfordulóján.³⁵ A

Tanulmányi Központ háború alatti tevékenységére utal az is, hogy amikor 1943-ban, a Németországtól való eltávolodás és a szövetségesekhez való közeledés jegyében a Teleki Intézet lehetőséget kapott a Revue d'histoire comparée kiadására, annak szerkesztőségében – Eckhardt Sándor, Kosáry Domokos és Benda Kálmán mellett – Müller Lipót, majd utóda, Lajti István is helyet kapott. A két háború közötti és háború alatt francia-magyar kulturális kapcsolatok utolsó eseménye egy reprezentatív hangverseny lett volna, amelyet a párizsi–francia nemzeti rádió akart sugározni 1944 tavaszán Erkel, Liszt, Hubay, Bartók és Kodály műveiből. Ezt a francia rádió és a Tanulmányi Központ közösen készítették elő. Valószínű azonban, hogy Magyarország 1944. márciusi német megszállása miatt a hangverseny végül elmaradt.³⁶

Úgy tudjuk, hogy 1945–46-tól ismét érkeztek magyar ösztöndíjasok Párizsba, s hogy a Tanulmányi Központ is reaktivizálódott. Ez azonban már egy új kor, új emberekkel és új problémákkal, melynek vizsgálata túlmutat e dolgozat célkitűzésén: a két világháború közötti francia-magyar kulturális kapcsolatok vázlatos történetének és az akkori párizsi „Magyar Intézet” működésének a bemutatásán.

Jegyzetek

1. Magyar Törvénytar 1927. Szerk. Térffy Gyula. Budapest, 1928. 171-172. p.
2. Uo. 174. p.
3. NAGY Iván: A magyar diák külföldön egykor és most. = A franciaországi magyarság. 1938. 85-87. p.
4. Uo. 93-94. p. és Baráth Tibor: Magyar diákmozgalmak Franciaországban. = A franciaországi magyarság, i. m. 101-102. p. V. ö. 1. sz. melléklet.
5. Gróf BETHLEN István beszédei és írásai. Budapest, 1933. II. köt. 293. p.
6. Archives Diplomatiques (Paris), Europe Z. Hongrie. Vol. 5. 206-209. és Voi. 54. 124-127. p.
7. BARÁTH Tibor: i. m. 101. p.
8. SCHNEIDER Márta: Magyar állami ösztöndíjasok külföldön. 1920-1944. [Kézirat.] V. ö. 2. sz. melléklet (Boursiers hongrois a l'étranger).
9. Archives Diplomatiques (Paris), Europe Z. Hongrie. Vol. 90. De Vienne 1929. III. 8-i jelentése.
10. Uo. Vol. 98. Note du Ministère des Affaires Étrangères. 1930. III. 6. és De Vienne 1930. VII. 5-i és XII. 8-i jelentései.
11. Uo. Vol. 144. De Vienne 1930. nov. 27-i jelentése.
12. Uo. Vol. 147. De Vienne 1934. máj. 14-i jelentése.
13. Uo. Vol. 150. 91. p.
14. Uo. Vol. 144. Maugras 1935. szept. 25-i jelentése.
15. Uo. Maugras 1935. dec. 6-i jelentése.
16. Uo. Vol. 90. Riviere 1927. okt. 17-i jelentése és a Magyar Országos Levéltár. K 636. 1932/36-IV-36-62 (1932-21040)
17. Magyar Országos Levéltár. K 636. 1929-30-440 (49).
18. Uo. 1932/36-IV-36-62. (1932-21040).
19. Uo. 1929-30-440(16).
20. Uo. 1932/36-IV-62 (20575)
21. Új Magyar Központi Levéltár. Békeelőkészítő Oszt. ir. I/1-10B/3. 12. old.
22. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (20575).
23. Uo. 1929-30-440 (49).
24. Uo. 1932-36-IV-62 (20575).

25. MULLER Lipót: A magyar kultúra párizsi intézete. = Debreceni Szemle, 1933. május. 170-171. p. és Vingt-cinq ans d'enseignement en France des langues finno-ougriennes. Edité par l'Institut Hongrois de Paris. Paris, 1958. 7-21. p.
26. Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes. I-IV. évf. (1923-1927) és Revue des Études Hongroises. VI-VII. évf. (1928-1929).
27. Revue des Études Hongroises. XI-XIII. évf. (1933-1935) és Études Hongroises. XIV-XV. évf. (1936-1937). V. ö. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (19505).
28. Contes et légendes de Hongrie. Recueillis et annotés par Sándor Solymossy. Avant-propos de Jérôme et Jean Tharaud. Paris, 1936. 493. p.
29. Aurelien Sauvageot: Découverte de la Hongrie. Paris, 1937. 244. p.
30. Anthologie de la poésie hongroise. Par Jean Hankiss et Léopold Molnos-Müller. Paris, 1936. 240. p., és Anthologie de la prose hongroise. Par Jean Hankiss et Léopold Molnos. Paris, 1938. 364. p.
31. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (20575).
32. MÜLLER (Molnos) Lipót: Petőfi politikai költészete és Béranger. Budapest, 1924. 55. p.
34. SINOR Dénes közlése.
35. Revue d'histoire comparée. Études hongroises. XXI. évf. (1943). 1. sz. 586. p.
36. Vingt-cinq ans d'enseignement en France des langues finnoougriennes. i. m. 13. p.
37. Magyar Országos Levéltár. K. 639-16952-2-1943.

SUMMARY

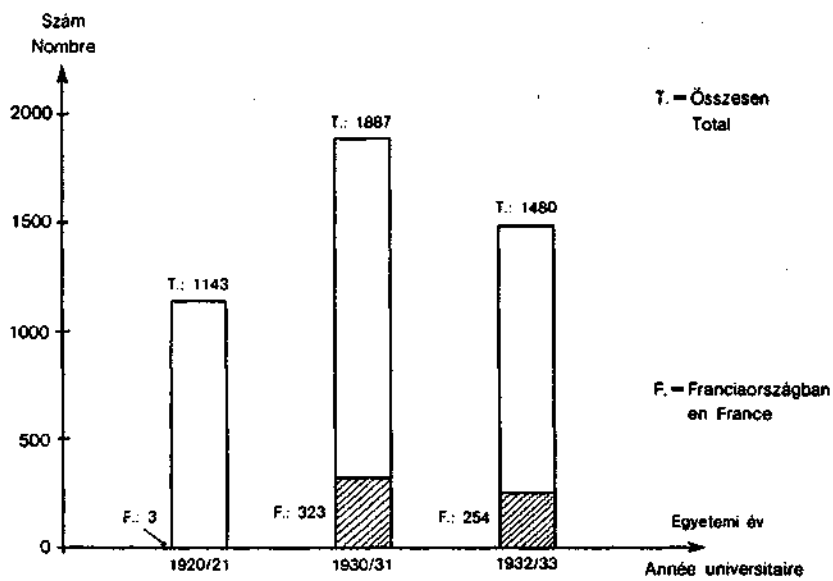
Ignác Romsics: Franco-Hungarian Cultural Relations and the Paris Hungarian Institute the Inter war Period

One of the determining motives in Hungarian cultural policy after 1919 was affiliation with the Christian West and orientation towards the culture of the most developed European peoples. To further such aims, a new system of state scholarships was introduced and new Hungarian institutes (Collegia Hungarica) were founded abroad. Due to political conflicts between France and Hungary, the Hungarian Institute in Paris was rather late in beginning its work – it opened in 1928 – and the circumstances of its functioning were, compared to those in Vienna, Berlin and Rome, rather modest. In spite of this, the Institute succeeded in fulfilling its role as a mediator between the Hungarian and French culture.

The most important areas of activity in the Institute were: Supporting scholarship recipients in their studies and researches in France; teaching Hungarian, Hungarian literature and Hungarian cultural history in Paris; publication of the Revue des Études Hongroises and other works; and the organization of lectures, exhibitions, and commemorative events.

In addition to the literature on the subject, the author made use also of relevant documents in the Hungarian National Archives and the Archives Diplomatiques in Paris.

1. Magyar egyetemisták külföldön és Franciaországban (Étudiants hongrois à l'étranger et en France)

2. Magyar ösztöndíjasok külföldön (Boursiers hongrois a l'etranger)

